

PERCEPȚII DE RISC, SOCIETĂȚI DE RISC. O ANALIZĂ CULTURALĂ A VARIABILELOR CULTURALE CONTEMPORANE¹

Dr. Cristina IVAN²

1. Introducere

Este cultura un factor dominant, ce influențează și modelează percepția riscului și a situației de criză? Și dacă da, cât de directă și de impact este influența ei în modelarea nu numai a percepțiilor, dar și a comportamentelor cetățenilor care se confruntă cu o amenințare iminentă?

La aceste întrebări am încercat să răspundem în rândurile de mai jos, concentrându-ne demersul asupra dezbaterii celor mai relevante variabile culturale, pe care literatura de specialitate și studiile de caz le descriu, ca având o relevanță sporită pentru comunicarea în situații de risc și dezastru.

În acest scop, am abordat cultura pornind de la definiția oferită de studiile de antropologie culturală, care propun o înțelegere a culturii, prin prisma analizării diferitelor stiluri de viață îmbrățișate de populația țintă și a modului în care, acestea reușesc sau nu să interacționeze pe premise funcționale. În acest scop, am eliminat din analiza noastră conceptul de cultură înaltă, respectiv cultura înțeleasă ca suma producțiilor artistice produse în societate, de către cei mai talentați dintre membri săi.

În rândurile de mai jos ne vom opri, așadar, asupra culturii înțelese ca **set central de valori, atitudini, credințe și comportamente care sunt împărtășite, înțelese și valorizate de către o comunitate dată și care, modelează comportamente, stil de viață, judecăți asumate colectiv, precum și, relevant pentru subiectul de față, tiparul de decizie.** Într-un manual recent de studii aplicate în antropologie, autorii Andreatta și Ferraro, observă că:

„antropologul nu distinge între indivizii culți (aceia care dețin și se bucură de lucrurile fine) și cei inculți. Toți oamenii au o cultură,

¹ „This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-1669.”

² Dr. Cristina Ivan este șeful Departamentului de Studii de Securitate din cadrul Institutului Național de Studii de Intelligence, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”.

potrivit definiției antropologice” (Elements of Culture, An Applied Perspective, 2013, p. 33).

Pentru Andreatta și Ferraro, cultura poate fi definită ca ansamblul a „*tot ceea ce oamenii au, gândesc și produc ca membri în societate*” (34). Această abordare a culturii vine într-o lungă tradiție, inițiată în secolul XIX, de către antropologi celebri precum Edward Tylor, Raymond Williams, Malinowski sau Radcliff Brown, pentru care cultura trebuia înțeleasă și abordată mai degrabă ca un stil de viață, decât ca formă sofisticată și inovatoare de îmbogățire a unei civilizații, (așa cum era ea definită de alți antropologi și gânditori celebri, precum Mathew Arnold, sau F.R. Leavis).

Într-un alt demers de definire a culturii astăzi, Chris Barker observă:

„Căile multiple, prin care cultura a fost abordată în studiile culturale, includ și definirea acesteia ca un întreg mod de viață; ca limbaj; constituită prin reprezentare; ca instrument; ca practici; ca artefacte; ca distribuție spațială; ca putere; ca fiind înaltă sau ordinară; ca fiind de masă sau populară” doar pentru a ajunge la concluzia că, „acest concept de cultură este de natură politică și contingentă și (se referă la) o semnificație socială împărtășită de comunitate” (The SAGE Dictionary of Cultural Studies, 2004, p. 44).

Astfel, putem afirma că un sistem cultural nu este numai transmis social ca set de comportamente și semnificații, este în același timp un construct comun împărtășit de comunitate, ilustrat prin următoarele trăsături specifice:

„Culturile pot fi (1) **tranzitorii** (situaționale, cu o durată chiar de câteva minute) sau (2) **permanente** (de exemplu stilurile de viață etnoculturale), și în toate cazurile sunt (3) **dinamice** (supuse constant schimbării și modificărilor). Culturile sunt reprezentate (4) **intern** (prin valori, credințe, atitudini, axiome, orientări, epistemologii, niveluri de conștiință, percepții, așteptări, personalitate) și (5) **extern** (artefacte, roluri, instituții, structuri sociale). Culturile (6) **ne modelează și construiesc realitățile** (contribuind la formarea perspectivelor noastre asupra lumii, a percepțiilor, orientărilor) prin idei, valori etice și preferințe” (Anthony J. Marsella, 2008, p. 5).

La o privire mai atentă, toate încercările de definire mai sus citate conduc către o înțelegere a culturii ca un sistem complex de semnificații, care sunt diseminate, împărtășite, îmbrățișate și promovate de către indivizi, prin producerea și diseminarea de bunuri materiale, valori etice, simbolice etc.

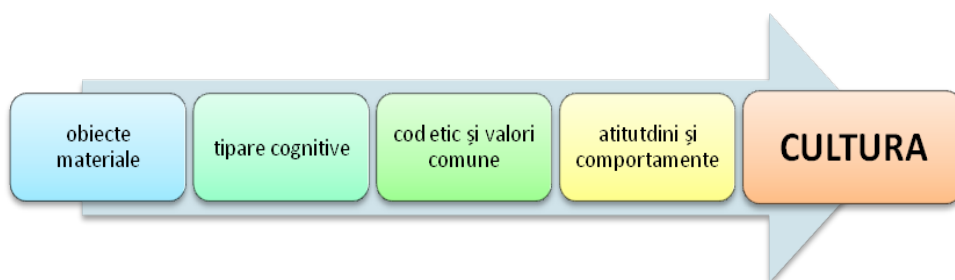

Fig. 1 Cultura ca sistem complex de semnificații

2. Variabile culturale relevante în percepția riscului. Către o definiție a percepțiilor de risc modelate prin valori culturale

Cultura și percepția riscului. Interdependențe. Petru a putea avea o perspectivă mai amplă asupra variabilelor culturale cu impact asupra modelării înțelegerii, atitudinilor, comportamentelor și a percepției generale asupra riscului, trebuie mai întâi să încercăm, să înțelegem cum este perceput de fapt un risc, o criză sau un dezastru în memoria colectivă a comunității. Indiferent de trăsăturile particulare ale unei comunități, trebuie spus că în orice cultură, un dezastru sau un moment de criză reprezintă un moment de scindare traumatică a comportamentelor rutiniere. Astfel de momente persistă ca o amprentă traumatică în timp, una care va influența reacția și percepția indivizilor, ori de câte ori un eveniment similar se va ivi la orizont. Tocmai de aceea, modul în care este asignată o semnificație și este integrat în tiparele cognitive un astfel de moment la nivel colectiv este mediat de variabile culturale împărtășite de membrii unei comunități, de un cod etic și, nu în ultimul rând, de memoria colectivă a unor evenimente similare.

„Atât experiența imediată și haotică a unui eveniment catastrofic, precum și retrospectiva calmă și rațională se bazează pe sistemul colectiv de forme culturale și tipare cognitive. Din această perspectivă, putem spune că evenimentele ce comportă risc, produc crize sau dezastre au o viață culturală proprie” (Meiner, Carsten; Veel, Kristin, 2012, p. 4)

Atunci când sunt privite prin lentile culturale, riscurile, crizele și dezastrele au un caracter excepțional ce transcende tiparele înțelegerii comune. Tocmai de aceea, astfel de evenimente sunt percepute la început ca incompreensibile, ca fisuri în textura socio-culturală a colectivității. Tiparele culturale, prin urmare, vor avea rol de filtru mediator, care facilitează

integrarea „incomprehensibilului” în realitatea normată prin cunoaștere și experiență, sau, cel puțin, comprehensibilă.

Suntem de acord cu Isak Winkel Holm care afirmă că:

„orice nouă catastrofă sau criză depinde și este construită cultural, prin prisma experiențelor anterioare și a procesării culturale a informației despre ele și rearticulează idei, forme și fantezii legate de situații catastrofice și critice reverberate de imaginația noastră culturală” (Holm, 2012).

De aceea, avem convingerea, că imaginarul cultural și structura antropologică care stă la baza memoriei colective și a valorilor unei comunități date trebuie atent analizate, pentru a putea înțelege impactul pe care cultura îl are asupra implementării cu succes a unei strategii de comunicare, pentru gestionarea unei situații de risc, criză și/sau dezastru.

Mai mult, dacă luăm în considerare impactul tehnologiei asupra tiparelor de comunicare și circulației informațiilor la nivel global, înțelegem că, mai mult decât oricând, ceea ce s-a exprimat local și ceea ce s-a exprimat global în trecut, acum se combină pentru a crea structuri și forme culturale tot mai intens hibridizate. Agenda promovată de organizații non-guvernamentale locale, spre exemplu, al căror scop fundamental este reprezentat de protejarea mediului, demonstrează acest tip de fertilizare *glocală*. O mișcare împotriva exploatării gazelor de șist din SUA sau o mișcare de protest împotriva mineritului cu cianuri din Amazon ajunge să aibă un impact semnificativ, asupra modului în care se prefigurează o campanie similară în România, Canada sau Peru, unde informațiile despre tehnicile de exploatare, dar și despre modul de organizare a protestului sau despre practicile de acțiune civică sunt replicate conform unui tipar dezvoltat la continente depărtate, prin hibridizarea atât a mesajului, cât și a practicilor de atragere a atenției asupra nevoii de protecție a mediului. La acestea, se adaugă impactul cultural produs de conectivitatea digitală între evenimente, mișcări, indivizi și mesaje, care conduc la crearea unei conștiințe globale comune și, de ce nu, în anumite momente date, a unei agende și a unui tipar de acțiune comun.

Un alt exemplu, ilustrativ pentru modul în care astăzi se poate construi o cultură și un mod de acțiune la nivel global este cazul mult mediatizatului dezastru, care s-a abătut asupra orașului New Orleans din SUA, după uraganul Katrina în 2005, care a condus la exprimarea oprobiului public față de autorități (US Congress, 2006). Revolta publică, mediatizarea dezastrului în media și adoptarea de către comunitatea locală și, mai apoi, de către publicul larg, a unei narațiuni, în care ineficiența autorităților și dimensiunile catastrofale ale revoltei publice aveau să fie abordate în strânsă

interdependență și să mențină prima pagină a ziarelor pentru multe săptămâni, arată modul în care se construiește percepția unei situații de criză prin prisma factorilor culturali. În Europa, în ultimii ani, de fiecare dată când are loc un atentat terorist, precum cel de la Bataclan, Nisa, sau atacul de la Bruxelles din martie 2016, atât în media tradițională, cât și pe rețelele de socializare, dezbaterile și relatările se polarizează adesea în jurul erorii umane, a inabilității autorităților de a controla și gestiona pericolul la adresa comunității. Cele mai des invocate motive includ „eșecurile instituționale, resursa umană insuficientă și dificultățile de gestionare a comunicării” (Graham David, 2016); „resursele insuficiente, semnale neobservate, eșecul de diseminare a informației, auto-suficiența” (Heath, Sheftalovich, & Spillane, 2016); incapacitatea de a derula investigații comprehensive (Dalton, 2015).

Pe de altă parte, asistăm la o tendință simultană de normalizare a riscului, survenită cel mai probabil, tocmai din dorința de a-l reprezenta ca gestionabil, aceasta fiind una din tendințele recurente ale societății „glocale” (cuvânt format prin fuziunea termenilor global și local). La rândul ei, această tendință nu poate fi înțeleasă, decât luând în considerare fenomenul schimbării naturii intrinseci a riscului la început de secol 21, o schimbare anunțată de Ulrich Beck cu a sa „societate a riscului” (Beck, 1992).

3. Societatea riscului și variabilele culturale

Citând o statistică a ONU, Cristof Mauch observă:

În fiecare an, aproximativ două sute de milioane de oameni sunt direct afectați de dezastre naturale — de șapte ori mai mulți decât cei care sunt afectați de războaie. Doar în ultimii ani cutremurele, tsunami-urile, uraganele și inundațiile au produs dezastre masive în lume. (Mauch, 2009, p 3).

Dintr-o perspectivă istorică, cifrele acestor dezastre ar putea să pălească în fața celor înregistrate în trecut. Ceea ce însă, schimbă dramatic aceste percepții este modul în care astăzi suntem expuși la reprezentarea acestor dezastre. Dacă acum un secol un dezastru ar fi avut impact asupra imaginarului colectiv și sistemului cultural regional sau poate național, astăzi, prin reprezentările mediatice, imaginile digitale și contribuțiile postate de la fața locului pe rețelele de socializare, impactul dezastrelor asupra structurilor antropologice ale imaginarului colectiv sunt mult mai semnificative, numeroase și în interdependență. Comunitățile umane sunt expuse zilnic imaginilor dezastrelor prin media. Ca un efect direct al acestei expuneri, fragilitatea umană, vulnerabilitatea, precum și nevoia de a izola și controla forțele vaste ale naturii, erorile umane, dezastrele produse din rea voință sau

violența pură au devenit teme recurente ale unei narațiuni despre supraviețuirea și reziliența umanității. De aceea, după atentatele de la 11 septembrie, după un lung șir de reprezentări globale ale uraganelor, cutremurelor devastatoare, atentatelor teroriste din marile capitale europene, avansând într-un cadru conceptual post-multicultural și post cosmopolit, suntem martori și subiecți ai unei narațiuni despre lume, în care multiplele fețe ale riscului se schimbă și se transformă. Fiecare nouă descoperire – de la genetică la nanotehnologie – deschide „o cutie a Pandorei”, care ar putea fi folosită în scopul generării unui dezastru de către teroriști (Beck, 2002). Rețelele de socializare, conectivitatea și inteligența colectivă a comunităților digitale (așa numitele „creative commons”) pot la rândul lor influența, pozitiv sau negativ, modul în care trăim. Ele pot facilita libertatea de gândire și inițiativa, afirmarea puterii personale, contribuția cetățeanului la luarea deciziilor de politici publice, dar pot, în același timp, fi folosite pentru a da naștere unor sisteme de supraveghere mult sporită și a unor forme de guvernare supra-securitizate și regresive din punct de vedere al valorilor democratice. Pentru a putea determina cum afectează aceste pre-condiții sociale, la nivel global, modul în care comunitățile de cetățeni percep riscul astăzi și cum înțeleg să îl gestioneze, trebuie să înțelegem mai întâi, care sunt factorii culturali care pot influența percepția, orizontul de așteptare și cadrul conceptual, prin care percepțiile de risc sunt filtrate în epoca tehnologiilor avansate, a conectivității, comunităților globale și activismului civic.

Una din trăsăturile importante care trebuie subliniată în actualul context este tendința de creștere a lipsei de încredere și legitimitate a autorităților centrale în ochii cetățenilor. Legitimitatea și eficiența acestora este permanent interogată atât de media, cât și de contributorii social media. Acest lucru generează o schimbare profundă în tiparele de procesare a informației și de abordare a autorității. „Publicul sceptic” (Bennet 2000) sau „publicul reflexiv” (Beck, 2009) cum mai este acesta numit, exprimă o nevoie tot mai intensă de demistificare a vechilor certitudini și figuri de autoritate – indiferent dacă vorbim de autoritatea religioasă, științifică, medicală, de securitate etc. Asistăm așadar, astăzi, la o tendință din ce în ce mai pregnantă de acceptare și acordare a unui spațiu de credibilitate față de modelele *anti-establishment*, vocile alternative, și contra-culturile născute în anonimatul creației colective.

Potrivit lui Bennet (2012) și Beck (2009) „în modernitatea târzie, ancorele consacrate ale puterii și autorității – știința, statul – sunt contestate, și, în cazul forțelor de aplicare a legii și ordinii, subminate. Mai mult, așa cum observă Beck:

„strategiile care conferă aspectul de control și securitate, în loc să ofere garanții, exacerbează un sentiment general de pericol și insecuritate (...) nu

atentatele teroriste distrug Occidentul, ci reacția pe care cetățenii săi o au anticipându-le. Ele aprind scânteia războiului, perceput în mentalitatea și polii de putere ai Occidentului.” (Beck apud Bennet, 2009, p. 28)

Această provocare fără precedent la adresa autorității survine ca un efect implacabil al conectivității, comunicării laxe și continue între diversele medii de exprimare, dar și al tiparelor culturale transnaționale, ivite împreună cu globalizarea, internetul și rețelele sociale. Impactul acestora asupra modului în care cetățenii din întreaga lume se raportează la risc, valorile percepute, expresia umanității împărtășite și combaterea amenințărilor comune, este departe de a fi fost explorate. În fața efectelor bolilor incurabile, migrației, terorismului, resurselor în scădere, foametei, disparității drastice de venituri și schimbărilor climatice globale, comunitățile digitale și reale formează mecanisme de apărare și reziliență – care vorbesc despre o schimbare de conștiință și, inevitabil, de apariție a unor sisteme de apărare colective și descentralizate. Eduardo Neiva nota faptul că astăzi,

„fără mari granițe culturale în jurul lor, precum acele ape în care înoată bancurile de pești, societățile nu se vor mai consolida prin solidaritate internă, prin fabricarea impresiei de stabilitate și permanență atât de mult plăcute monografiilor antropologice. Indiferent dacă suntem sau nu de acord cu acest lucru, sistemele culturale singulare sunt atacate azi de informații și mesaje generate nu de la marginile sistemului, ci din chiar mijlocul lui. Nu există limite regionale care să afecteze rețelele de media internaționale, și mai puțin schimburile digitale de informații. Tendința este de a constitui lanțuri de comunicații, care nu au cum să se fie altfel decât fără granițe.” (Neiva, 2001, p. 49)

Supranumit „satul global” de către Marshall McLuhan sau „comunitatea ecumenică globală” de Ulf Hannerz (2001, p.58), fenomenul foarte neregulat și interconectat, care stă în centrul formării și circulării valorilor comune dincolo de granițele statelor națiune a ajuns să fie privit azi ca punctul de plecare al unui construct cultural distinct, extrem de influent, pornit de la baza societății, care modelează atitudini, convingeri, și percepții asupra vieții ale cetățenilor lumii – și, prin urmare, și percepțiile asupra riscului.

Într-un foarte relevant studiu care aplică analiza culturală în înțelegerea dezastrelor, un domeniu de cercetare nou, de altfel, Isak Winkel Holm, abordând problema percepțiilor comunității imediat după Uraganul Katrina, subliniază faptul că, unele dintre cele mai importante teme ale

cercetărilor contemporane cu privire la dezastre, ambele dramatic desconsiderate de autoritățile care au gestionat dezastrul pricinuit de uragan, sunt revolta și mânia populară, îndreptată împotriva eșecului uman care dublează efectele calamității și

„aspectul mediatic al fenomenului natural, generat în mare parte de reprezentările eronate și neînțelegerile cu privire la oraș, generate de media locală și internațională, ce s-au comportat nu ca niște decenți martori oculari ci, mai degrabă, ca niște vulturi care se hrănesc din moarte și suferință” (Holm, 2012, 17).

Aceste două observații subliniază una din caracteristicile majore ale satului global – neîncrederea acută atât în instituțiile statului, cât și în media a cel puțin unei părți a populației. Barometrul de încredere Edelman 2016, spre exemplu, arată, între 2012 și 2016, o creștere cu 3 procente a diferenței de încredere acordată instituțiilor guvernamentale, de business, media și organizațiilor non-guvernamentale, de către publicul informat prin raport cu marea masă a populației (Edelman's Trust Barometer, Trust Inequality). Cu alte cuvinte, asistăm la o accelerată disparitate de încredere, acordată de publicul informat prin raport cu publicul general. Această descreștere a încrederii populației în media este evidențiată peste tot în lume, de la Franța, Marea Britanie, SUA, și Spania, la Singapore, Malaezia, India, China, Brazilia, Germania, Australia, Irlanda, Rusia și Polonia etc. Nivelurile scăzute de încredere au fost de asemenea legate în Barometrul Edelman de nivelurile scăzute de venituri, respondenții aflați în ultimul sfert al eșantionului de măsurare a venitului în fiecare țară poziționându-se, de asemenea, pe barometru, la un nivel semnificativ mai scăzut de încredere în autorități.

Admițând faptul că, riscurile și dezastrele au ajuns să fie percepute peste tot în lume în funcție de sau ca reacție la raportarea lor mediatică și generarea de către aceasta a unor arhetipuri și reprezentări culturale a dezastrelor, putem concluziona că vulnerabilitatea, incapacitatea și o anumită pasivitate malignă au ajuns să populeze imaginarul colectiv, cu privire la dezastre și gestionarea acestora – o tendință cu atât mai relevantă și periculoasă, cu cât ea semnalează un curent subteran de nemulțumire și ezitare pesimistă, în a acționa și a genera soluții. Tocmai de aceea, suntem de acord cu Holm că:

„(U)ltima decadă (...) a stat mărturie recunoașterii tot mai mari a importanței pe care o joacă cultura în contextualizarea dezastrelor. Conform acestei „revoluții culturale” în cercetarea sociologică a dezastrelor (Webb), nu numai infrastructura fizică și instituțională, ci și infrastructura culturală a societății joacă un rol major în înțelegerea

dezastrelor, ea determinând modul în care acestea sunt interpretate de oameni.” (Holm, 2012, p. 17)

Infrastructura culturală include interpretări recurente de tip Hollywood asupra dezastrelor, relatări media asupra actelor teroriste, zone de tip „no comment” în media online, care promovează așa numitele raportări nefiltrate din zone de conflict, circulația impredictibilă a narațiunilor pe rețelele de socializare – toate generatoare de modele de înțelegere și gestionare a riscului și dezastrelor mai mult sau mai puțin pozitive și eficiente. Înțelegem așadar, că rolul fundamental pe care infrastructura culturală a unei comunități (ce combină elemente ale satului global, comunității locale și imaginarului colectiv al membrilor săi) îl joacă este de a produce tipare cognitive, de a facilita și modela percepția riscurilor, crizelor și dezastrelor, precum și răspunsul la acestea. Instituțiile care gestionează astfel de situații ar trebui așadar, să fie capabile să contextualizeze atât acțiunile, cât și comunicarea lor în tiparele cognitive astfel create.

4. Repertoriul caracteristicilor culturale specifice societății riscului

Să încerci să identifici caracteristicile culturale, care astăzi populează imaginarul global, seamănă cu încercarea de a privi tiparele și mișcările unui caleidoscop. În mod evident, abilitatea de a observa rămâne, pe un segment temporal dat, limitată la un număr de particule. A le previziona mișcarea și a construi o imagine de ansamblu a tiparului de evoluție se va realiza, în funcție de experiența limitată a privitorului și harta mentală asociată acestuia. Tocmai de aceea, în secțiunea de față, ne vom apleca, cu limitele impuse de percepția subiectivă a cercetătorului, asupra acelor trăsături culturale, care par să se evidențieze la nivel general global, ca făcând parte dintr-o infrastructură culturală de percepție a riscului și dezastrelor.

Pe de altă parte, pentru o mai bună înțelegere a modului în care cetățenii, în special în marile aglomerații urbane, răspund la situații de criză sau dezastru, vom integra în analiza noastră variabila emoțională, rutina, și felul în care acestea sunt la rândul lor modelate de comunicarea digitală. Să nu uităm că, emoțiile potențate de simbolistica culturală atașată riscului, crizelor și dezastrelor, joacă un rol covârșitor, în felul în care percepțiile sunt modelate și gestionate, în special atunci când avem de a face cu frică, anxietate și panică. Astăzi, mai mult ca niciodată, avem nevoie să integrăm în gestionarea riscurilor și dezastrelor o înțelegere profundă a stereotipurilor culturale și a tabuurilor. Potrivit lui Lull,

„Disponibilitatea globală a unui număr tot mai mare de forme simbolice diverse și fluide, generate de industria culturală și

informațională, atunci când se combină cu accesul indivizilor la tehnologiile micro-comunicării, conferă o putere fără precedent cetățeanului de rând” (Lull, 2001, p. 3).

4.1. Pierderea încrederii în autoritatea consacrată de stat

Pierderea încrederii în autoritatea considerată, în mod tradițional, legitimă este una din caracteristicile ce traversează satul global și definește societatea riscului. Aceasta, pare să fie direct conexată cu apariția noilor tehnologii și circulația instantanee a informației digitale. Tot mai mulți cetățeni cer astăzi, să ocupe spațiul public, au acces la informație și solicită transparență în gestionarea afacerilor publice. În acest context, mai larg, și dat fiind accesul simultan la informații, a devenit o practică din ce în ce mai frecventă să abordezi, ori de câte ori este necesar, „calitatea deficitară” a răspunsului guvernamental la situații de criză și dezastru. Interogația publică se transformă rapid în fața dovezilor de neconformitate în oprobiu public, investigațiile jurnalistice sunt completate de jurnalismul amator, cetățenesc ce raportează colectiv asupra evenimentelor, oamenii își cer dreptul, pe rețele de socializare, de a cunoaște treburile publice și afacerile private, care au efect și impact asupra vieții în colectiv, cerințele se validează prin adeziune comună, iar canalele media clasice sunt astfel forțate să preia ideile și temele generate în comunitate. Toate aceste aspecte au devenit frecvente în repertoriul reacțiilor publice. Această tendință de coagulare a pozițiilor și comportamentelor colective în societate este extrem de relevantă, pentru înțelegerea și gestionarea percepțiilor asupra riscului, ea fiind esențială în coagularea unor strategii comunicaționale transparente, eficiente, informate, adaptate publicului țintă. Pentru a răspunde orizontului de așteptare construit social și cultural la nivelul comunităților și pentru a consolida un capital de încredere adecvat, orice comunicator de risc ar trebui să țină seama de această tendință de manifestare a comunității globale și a o utiliza ca oportunitate de creștere a rezilienței comunitare în situații de risc, criză și/sau dezastru.

4.2. Comunitatea locală activă digital, conectată global, autonomă și voluntară

Dezvoltarea extrem de rapidă a tehnologiilor digitale și circulația aproape instantanee a informației în mediu online au de asemenea efecte considerabile asupra tiparelor de comunicare adoptate de cetățeni. Astăzi, asistăm la o tot mai accentuată comunicare bi-direcțională între autorități și cetățeni, între cetățeni și comunitate, precum și între comunități locale aflate la continente distanță. Inițiativele cetățenești se propagă în viteză, iar creația colectivă în co-autorat, de multe ori anonim, generează inițiative pe platforme digitale deschise, la care oricine are expertiză și dorește, poate contribui. Și deși

aceasta nu este încă o tendință generală, mișcările ce promovează gestionarea treburilor comunității în mod autonom și voluntar, combinate cu inițiativele de tip surse deschise și sistemele de alertare cetățenești, create premeditat sau ad-hoc, prin aplicații sau pur și simplu prin utilizarea social media, conduc la metode eficiente de evitare de gestionare a efectelor unei situații de criză – indiferent dacă vorbim de un cutremur major, inundații sau atacuri teroriste.

4.3. Formele „plăcute” de violență și dezastre în societatea riscului

Înțelegerea riscului, a crizelor și dezastrelor este adesea contextualizată și involuntar relaționată cu acele forme de violență, care au devenit constitutive unei culturi de masă și unei identități de grup. Pletora de reprezentări ale unor dezastre de proporții uriașe, care populează filmele Hollywoodiene, jocurile video, literatura distopică și science-fiction se propagă la nivel global și contribuie la crearea unor modele comportamentale și practici culturale nu neapărat informate, dar cu siguranță spectaculoase. Astfel de modele sunt utilizate, la rândul lor, de indivizi pentru a decoda evenimente reale, a asigura semnificații și a genera atitudini și reacții față de modul în care sunt sau ar trebui gestionate situațiile de risc, criză și dezastru. La începutul unui studiu despre dezastre naturale și răspunsurile lor culturale de-a lungul secolelor, Christof Mauch observă:

„În ultima vreme, orice librărie și orice magazin de jocuri video este înșesat de titluri, precum *Natura Dezlănțuită*, *Inundația ucigașă*, *Vânturile Diabolice*, *Valul Uriaș*, *Fără scăpare*, *Infernul lui Dante*, *Unda de șoc*, *Cutremur în New York* sau *Furtuna Secolului*. Hollywood-ul furnizează un flux continuu de producții cinematografice despre dezastre, în care apar reprezentate erupții vulcanice, cutremure, tornade și chiar asteroizi care amenință planeta. În 2004, *Ziua de Poimăine*, o producție dramatică despre o furtună de proporții care devastează orașul New York la începutul a ceea ce urma să fie o nouă Epocă de Gheață — a fost printre cele mai vizionate filme din lumea întreagă”. (Mauch, 2009, p. 1)

Deși nu nouă, această fascinație față de situațiile de criză, dezastrele naturale sau provocate care populează cultura populară și imaginarul colectiv la nivel global, pare să ia amploare prin producțiile culturale ale industriei de consum. Ea generează forme plăcute ale violenței și suferinței, forme care invită, asemeni tragediei antice, dar în termeni mult mai puțin complecși și problematici, la evaluarea modului în care suferința testează demnitatea umană, curajul și abilitatea de a răspunde și gestiona impactul unor forțe aflate în afara controlului ființei umane. În același timp, aceste producții culturale specifice

societății de consum vorbesc și despre o mult mai problematică și neliniștitoare caracteristică a omului modern, care privește adesea violența, suferința și moartea ca o posibilitate constitutivă a ființei, ca un mod prin excelență definitoriu de a fi și a-și afirma identitatea. Un studiu de acum faimos semnat de Slavoj Žižek – *Despre Violență* – dedica un capitol atentatelor teroriste de la 11 septembrie 2001. În acest capitol, Žižek evidențiază în mod convingător modul în care infrastructura culturală postulată de producțiile Hollywood-iene a canalizat publicul către o anumită interpretare a evenimentelor, subsumate narațiunii „așteptării evenimentului neașteptat”, ceea ce a permis interpretarea realului prin prisma caracterului suprarealist al unei realități virtuale, alternative (Žižek, 2008). Cu mai bine de un deceniu înainte, un studiu faimos semnat de această dată de Jean Baudrillard atrăgea atenția asupra caracterului televizual pe care Primul Război din Golf l-a avut în imaginarul colectiv al audienței globale. Încadrat de scenele televizate ale unei zone de război curate, asemănătoare jocurilor video, acesta a creat așteptări pentru un anumit tip de război virtual, în care violența rămânea abstractă și aproape distractivă. Un astfel de cadru lipsea spectrul războiului de caracterul său sângeros și concret și crea așteptarea unui teren abstract, în care teroarea rămânea gestionabilă și îndepărtată (Baudrillard, 1995).

Mai aproape de timpurile noastre, s-a vorbit în media despre posibilitatea ca atacurile teroriste de la 13 noiembrie 2015, de la Paris, să fi fost organizate și/sau inspirate de un pattern acțional specific platformei de comunicare a jocului video Sony PS4, fie prin intermediul mesajelor audio, fie prin utilizarea rețelei facilităților platformei de jocuri (Rawal, 2015) (Titcomb, 2015). În plus, similaritatea de tipare acționale între jocurile video de război și atentatele teroriste reale au produs îngrijorări cu privire la modul în care, realitatea virtuală ajunge să emuleze situații de viață atunci când există o motivație reală. Până în prezent, cercetările asupra acestui subiect au rămas neconcludente, unele studii argumentând pentru, altele împotriva existenței unei conexiuni între practica jocurilor video și un nivel ridicat de agresiune în rândul adulților tineri. (Amini, 2013)

Cu toate acestea, apreciem că exemplele de mai sus evidențiază modul în care un cadru cultural încurajează prezența ficțională a crizelor și dezastrelor, în viața cotidiană a omului modern și facilitează transferul de semnificație între lumea virtuală și cea reală și nu invers, așa cum am fost obișnuiți să credem că se întâmplă conform percepțiilor culturale ale secolului trecut. Putem de asemenea specula, că această fascinație culturală pentru scenarii de sfârșit de lume și-a avut, de asemenea, rolul în crearea unui orizont de așteptare negativ în perceperea violenței și dezastrelor, atât naturale, cât și provocate de om, ca fiind o parte constitutivă a normalității și, deci, imposibil de contracarat. Ar trebui oare abordat acest aspect, ca o amenințare generată

de modul în care publicul își modelează percepția față de caracterul neașteptat și incomprehensibil al unei situații de dezastru? Rezultatele contradictorii ale cercetărilor în domeniu ne împiedică să formulăm o concluzie neechivocă în această privință. Cu toate acestea, nu putem să nu ne întrebăm dacă natura producătoare de plăcere în sens narcisist a violenței, calitatea dezastrelor de a distra publicul producțiilor cinematografice, combinate cu schimbările climatice tot mai dramatice și care inevitabil produc dezastre, precum intensificarea atentatelor teroriste în spațiul occidental nu vor afecta imaginarul colectiv îndeajuns încât, să creeze așteptări pasive față de inevitabilitatea producerii riscului și crizei. Materiale recente de propagandă, diseminate de organizația teroristă DAESH, par să sugereze o încercare clară de exploatare a ceea ce este probabil resimțit de către teroriști ca o interacțiune foarte fluidă între realitate și modelele ei virtuale. Într-un studiu dedicat acestui subiect, Javier Lesaca, profesor eminent al George Washington University's School of Media and Public Affairs, după analizarea a 845 de materiale de propagandă video diseminate de DAESH, propaganda „se conectează la și uneori copiază în mod direct – memes, personaje și scene din filmele de la Hollywood, jocuri video și clipuri muzicale.” (Khan, 2015)

În concluzie, apreciem că orice comunicator pentru situații de criză ar trebui sfătuit să elaboreze strategii de diseminare a informațiilor care să integreze tipare de tip joc video, interactive și creative, specifice unei culturi de tipul „cum să reușești singur să te ajuți pe tine și pe alții”, ca formă de diseminare a informațiilor relevante pentru gestionarea unei situații de risc și/sau criză.

Bibliografie

1. Abi-Hashem, N. (2008). Arab Americans: Understanding their challenges, needs and struggles. În A. J. Marsella, J. L. Johnson, & W. Patricia, *Ethnocultural Perspectives on Disaster and Trauma* (pg. 115-175). Hawaii: Praeger.
2. Amini, T. (2013, 17 1). *25 Video Games Violence Studies, Summarized*. Preluat de pe <http://kotaku.com>: <http://kotaku.com/5976781/25-video-game-violence-studies-summarized>
3. Andreatta, S., & Ferraro, G. (2013). *Elements of Culture, An Applied Perspective*. Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.
4. Anthony J. Marsella, J. L. (Ed.). (2008). *Ethnocultural Perspectives on Disaster and Trauma*. Alhambra: Springer.
5. Bankoff, G. (2009). Cultures of Disaster, Cultures of Coping, Hazard as a frequent life experience in the Philippines. În C. R. Natural Disasters. Lanham: Lexington Books.
6. Barker, C. (2004). *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*. London: Sage Publications.

7. Baudrillard, J. (1995). *The Gulf War did not take place*. Bloomington: Indiana University Press.
8. Dalton, M. (2015, 3 23). *Attacks Highlight Belgian Failure to Roll Up Extremist Network*. Preluat de pe The Wall Street Journal: <http://www.wsj.com/articles/attacks-highlight-belgian-failure-to-roll-up-extremist-network-1458694796>
9. Edelman's Trust Barometer, Trust Inequality. (fără an). *Edelman*. Preluat de pe http://edelman.edelman1.netdna-cdn.com/assets/uploads/2016/01/2016-Edelman-Trust-Barometer-Global_-Mounting-Trust-Inequality.pdf
10. Eisenman, D. P., Cordasco, K. M., Asch, S., Golden, J. F., & Glik, D. (2007). Disaster Planning and Risk Communication with Vulnerable Communities: Lessons from Hurricane Katrina. *American Journal of Public Health*.
11. Graham David, A. (2016). *How Belgium Tried and Failed to Stop Jihadist Attacks*. Preluat de pe <http://www.theatlantic.com>: <http://www.theatlantic.com/international/archive/2016/03/belgium-attacks-isis/474945/>
12. Heath, R., Sheftalovich, Z., & Spillane, C. (2016, 3 29). *Belgium's 12 worst terror misses, mistakes and misunderstandings*. Preluat de pe Politico: <http://www.politico.eu/article/the-dirty-dozen-12-mistakes-that-condemned-brussels-to-terror-attacks-isis/>
13. Hofstede, G. (2016, July 25). *National Culture*. Preluat de pe Geert Hofstede: <https://geert-hofstede.com/national-culture.html>
14. Holm, I. W. (2012). The Cultural Analysis of Disaster. În C. Meiner, & K. Veel, *The Cultural Life of Catastrophes and Crises* (pg. 15-32). Berlin: De Gruyter.
15. Khan, N. (2015, 12 22). *ISIL videos imitate Hollywood and video games to win converts*. Preluat de pe <http://quartz.co>: <http://qz.com/578052/this-is-how-isis-inspires-its-followers/>
16. Lull, J. (Ed.). (2001). *Communication in the Information Age*. London: Routledge.
17. Mauch, C. (2009). Introduction. În 1-16, C. Mauch, & C. Pfister (Ed.), *Natural Disasters, Cultural Responses*. Lanham : Lexington Books.
18. Meiner, Carsten; Veel, Kristin. (2012). *The Cultural Life of Catastrophes and Crises*. (C. Meiner, & K. Veel, Ed.) Berlin: De Gruyter.
19. Norris, F. H., & Alegria, M. (2008). Promoting Disaster Recovery in Ethnic-Minority Individuals and Communities. În J. A. Marsella, L. J. Johnson, P. Watson, & J. Gryczynski, *Ethnocultural Perspectives on Disaster and Trauma* (pg. 15-39). Hawaii: Springer.
20. Prashantham, B. (2008). Asian Indian. Cultural Considerations for Disaster Workers. În A. J. Marsella, J. L. Johnson, & W. Patricia, *Ethnocultural Perspectives on Disaster and Trauma* (pg. 175-209). Hawaii: Praeger.
21. Rawal, D. (2015, 11 19). *'Playstation 4' Used In Paris Attacks?* Preluat de pe <http://www.kdramastars.com>: <http://www.kdramastars.com/articles/105803/20151119/paris-attacks-ps4.htm>
22. Titcomb, J. (2015, 11 16). *Did Paris terrorists really use PlayStation 4 to plan attacks?* Preluat de pe <http://www.telegraph.co.uk>: <http://www.telegraph.co.uk/technology/video-games/playstation/11997952/paris-attacks-playstation-4.html>
23. Zizek, S. (2008). *Violence, Six sideways reflections*. New York: Picador.